

**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ НОРМ
МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА –
УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА
В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ**

Серватюк Людмила Василівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри загальноправових дисциплін

Навчально-науковий гуманітарний інститут

Національної академії Служби безпеки України

м. Київ, Україна

Забезпечення дотримання норм міжнародного гуманітарного права під час збройного конфлікту є складним завданням. Найбільш страшні та масові злочини вчиняються саме під час збройного конфлікту. Тому важливим завданням є забезпечити невідворотність покарання за найбільш тяжкі порушення міжнародного гуманітарного права.

Відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного права несуть держави та індивіди. Держави – за недотримання норм міжнародного гуманітарного права, індивіди – за міжнародні злочини.

Сучасне міжнародне право забороняє використання збройного конфлікту і збройної агресії як інструментів ведення міжнародної політики державами (п. 4 ст. 2 Статуту ООН). Також Статут Міжнародного кримінального суду визначає збройну агресію міжнародним злочином (ст. 5 Римського статуту).

Важливо підкреслити, що становище держави, яка не дотримується норм міжнародного гуманітарного права не визначено та відсутній ефективний механізм впливу на державу-порушницю. Тому, нажаль, «сильні держави світу» використовують для досягнення своїх «імперських» інтересів збройну агресію без значних наслідків і уникнення будь-якої відповідальності. Умовно правомірною причиною виникнення сучасних збройних конфліктів є маніпулювання принципом загального міжнародного права – самовизначення народів та націй. Наслідком «врегулювання» таких конфліктів є створення фіктивних квазідержавних утворень, правовий статус яких, відповідно до норм міжнародного права, є невизначений. Прикладами таких квазідержав є: Республіка Абхазія, Південна Осетія, Придністровська Молдавська Республіка, Донецька і Луганська народні республіки. Досягнуте в більшості з них військово-перемир'я є дуже оманливим. Такі

«заморожені» конфлікти продовжують нести в собі загрозу міжнародні безпеці як на універсальному, так і національному рівні.

Однією з проблем недотримання та грубого порушення норм міжнародного гуманітарного права є те, що Женевські та Гаазькі конвенції [1, 2, 3] та інші нормативно-правові акти, що визначають правила та методи ведення війни є те, що положення зазначених Конвенцій містять теоретичні норми або норми роз'яснення (матеріальні норми) щодо правового статусу людини під час збройного конфлікту, правила його ведення, правовий режим військової окупації та ін.. Такі норми визначають лише обов'язок держав-учасників цих Конвенцій щодо дотримання норм міжнародного гуманітарного права. Наприклад, Женевські конвенції 1949 року і Додаткового протоколу I до них 1977 року покладають обов'язок на держави – приймати законодавчі акти, необхідні для забезпечення ефективного кримінального покарання осіб, підозрюваних у вчиненні або відданні наказу про вчинення «серйозних порушень» їхніх положень; розшукувати таких осіб, незалежно від їхнього громадянства, і здійснювати кримінальне переслідування (або видачу за певних умов), що обов'язково охоплює розслідування, з метою притягнення винних до відповідальності.

В той же час, майже відсутні норми процесуального права щодо механізму притягнення до відповідальності винних, фіксації фактів порушення норм гуманітарного права, збору доказів й їх оформлення, а також досудового розслідування міжнародних та військових злочинів. На теперішній час не визначено кваліфікаційні ознаки деяких нових злочинів, наприклад: колабораціонізм і сепаратизм. Також відсутній дієвий механізм інституту відповідальності за невиконання державою зобов'язань Женевських конвенцій. Лише норми додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1977 року передбачають створення Міжнародної комісії ООН щодо встановлення фактів порушення положень Конвенцій. В той же час такі факти порушення не можуть бути оприлюднені без згоди сторін збройного конфлікту, тому є законірим те, що такий механізм на державу-порушницю мало дієвий. Ускладнює механізм притягнення до відповідальності росія і той факт, що ще у 2019 році вона прийняла закон, згідно з яким росія фактично вийшла з Женевських конвенцій про захист цивільного населення під час міжнародних збройних конфліктів. росія не визнає юрисдикцію спеціальної Міжнародної комісії ООН і є непідсудною ООН [4]. Ще у 2016 році росія також вийшла з договору про Міжнародний кримінальний суд.

Отже, причини неефективності норм міжнародного гуманітарного права полягають не лише в тому, що правил недостатньо, а й у тому, що механізми реалізації цих правил іноді виявляються дефектними

за своєю суттю. Це пов'язано зі складністю застосування норм міжнародного гуманітарного права, відсутністю дієвого механізмів контролю за дотриманням цих норм, співпраці і координації, а також взаємної згоди і політичної волі самих конфліктуючих сторін, держав-учасниць Женевських конвенцій і міжнародного співтовариства в цілому.

На нашу думку, саме російсько-український конфлікт ще більше загострив питання недовіри норм міжнародного права в реальному житті. Щоб не піддаватися тиску міжнародного співтовариства росія вийшла з усіх міжнародних організацій, де не могла впроваджувати свою політику і лобювати свої інтереси. Окрім того, вона денонсувала міжнародні договори, які визначали обов'язок держав-учасниць щодо захисту прав людини під час війни. (Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод – 2022 р., Протокол I–II Конвенції про поводження з військовополоненими, Конвенції про захист цивільного населення під час міжнародних збройних конфліктів та Додаткового протоколу до неї (захист жертв збройного конфлікту не міжнародного характеру) – 2019 р.).

Іншою проблемою сучасного міжнародного права є відсутність правового врегулювання сучасних (нетрадиційних) засобів і методів ведення війни. Як показує досвід України, в сучасному світі збройні конфлікти можуть мати ознаки як внутрішнього, так і міжнародного збройного конфлікту. Також в сучасних конфліктах сторони активно використовують і не традиційні засоби ведення війни: застосування сучасних видів озброєння (безпілотної, нелетальної зброї); засилання на територію противника диверсантів для дестабілізації в суспільстві, залякування, сіяння паніки й недовіри серед цивільного населення; використання тероризму як законного способу ведення війни; використання ЗМІ та інтернет ресурсів як засобу інформаційної й кібер війни; використання політичного і економічного тиску на противника, його союзників та в деколи і нейтральні держави; ведення військових дій шляхом прикриття себе цивільним населенням – ведення бою у місті. Такі засоби ведення збройних конфліктів отримали назву – «гібридна війна» або «гібридний метод ведення війни».

На сьогодні визначення «гібридна війна» або «гібридний метод ведення війни» в міжнародно-правових нормах відсутнє. Також, таких понять немає і у Воєнній доктрині України. Не застосовуються ці терміни і у воєнних доктринах США і росії. В Женевських конвенціях відсутні положення щодо захисту некомбатантів, мирного населення, а також гуманного ставлення до військовополонених й поранених і хворих під час ведення гібридних війн.

Отже, ці поняття не є офіційними і наслідки таких війн, гіпотетично, не є порушенням норм міжнародного гуманітарного права, тому

на практиці можуть виникати труднощі щодо правильного процесуального оформлення відповідних злочинних діянь.

Саме поняття «гібридна війна» було використано Вільямом Дж. Неметом при аналізі методів і засобів ведення російсько-чеченської війни. На той час під «гібридною війною» розумілося військове зіткнення сучасної держави (росії) з «гібридним» державним утворенням (Чечнею). В цьому конфлікті чеченські військові змогли поєднати західні і радянські методи ведення бою з партизанськими вилазками і вільно їх чергувати. Вони активно використовували «психологічні операції» з метою налаштування цивільного населення проти російської влади. Як ми можемо спостерігати, з 2014 року Москва не відмовилася від методів ведення «традиційної війни», але вона постійно вдосконалює нові сучасні компоненти ведення бою [5].

З 2014 року Україна, в особі її правоохоронних органів, постійно стикається з проблематикою притягнення до відповідальності фізичних осіб за вчинення військових злочинів, як на території України, так і на територіях, які тимчасово не підконтрольні її владі. Це пов'язано з тим, що в збройному конфлікті росія активно використовує нерегулярні збройні сили (ВПК Вагнер) та незаконні збройні формування (ЛНР, ДНР), які нікому не підконтрольні (росія спростовує свій контроль), нелегально фінансуються й озброюються і використовують терористичні методи війни, без дотримання норм міжнародного гуманітарного права.

Отже, можемо дійти висновку, що система норм міжнародного гуманітарного права є застарілою і не спроможна врегулювати всі практичні аспекти сучасного збройного конфлікту. В сучасних гібридних війнах норми міжнародного гуманітарного права не діють і це, в свою чергу, створює певні складності у практиці притягнення винних осіб до міжнародної кримінальної відповідальності за військові злочини.

Проблема не відповідності нашого конфлікту нормам міжнародного гуманітарного права полягає в тому, що ці норми концентруються виключно на фізичному вимірі конфлікту, в той же час в Україні дедалі частіше використовуються економічні й інформаційні способи ведення війни.

В першу чергу, для того щоб мати юридичні підстави притягнути винних до відповідальності, відповідно до норм міжнародного кримінального права, Україна має на міжнародному і національному рівні кваліфікувати збройний конфлікт як «гібридна війна» і стати ініціатором з розробки і внесення відповідних змін до Женевських конвенцій та інших нормативних актів в сфері гуманітарного права.

З метою вдосконалення норм міжнародного гуманітарного права, на нашу думку, доцільно:

- в межах Резолюції Генеральної Асамблеї ООН дати правове тлумачення «гібридна війна», «гібридні засоби і методи ведення гібридних війн»;

- доповнити ст. 5 Римського статуту міжнародного кримінального суду нормою, яка б визначала гібридну війну актом агресії та на яку розповсюджується юрисдикція Міжнародного кримінального суду;

- активізувати взаємодію держав у межах ООН, НАТО і ЄС з питань протидії й протистояння «гібридним війнам» та вироблення єдиної стратегії боротьби з цими загрозами;

- внести необхідні зміни до Женевських конвенцій щодо захисту некомбатантів, мирного населення, а також принципу гуманного ставлення до військовополонених й поранених і хворих під час ведення гібридних війн;

- розробити дієві міжнародні механізми контролю за дотриманням норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного примусу до держави порушниці.

Література:

1. Про захист жертв війни: Женевські Конвенції 1949 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154

2. Про поводження з військовополоненими 1949 року: Третя Женевська Конвенція ООН від 8 червня 1977 року. *Зібрання чинних міжнародних договорів України*. 1990. № 1. Київ : Верховна Рада України, 1990.

3. Про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: IV Конвенція, Гаага, 1907 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

4. РФ вийшла з Женевської конвенції. ООН не зможе судити її за порушення прав цивільних під час війни. Суспільне новини. URL: <https://suspilne.media/1115-rf-vijsla-z-zenevskoi-konvencii-oon-ne-zmoze-suditi-ii-za-porusenna-prav-civilnih-pid-cas-vijni>

5. Предборський В. «Гібридна війна» як відбиття закономірностей розвитку суспільства незавершеної трансформації. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2014. № 10. С. 13–18.